

OBSAH

Studie

- MARIA THEISEN, Několik úvah o knižní malbě v Praze od založení univerzity do husitských válek. Malíři na Novém Městě pražském (přeložil Jan Hrdina).....7
- HANA VOBRÁTILKOVÁ, Domy Starého Města pražského a jejich majitelé v berních pramenech barokní doby 35
- TOMÁŠ KRÁKORA, Knihy testamentů a pozůstalostních inventářů pražských Židů z konce 17. a první poloviny 18. století 153
- BOHDANA DIVIŠOVÁ, Praha a Čechy ve vzpomínkách lékaře Hippolyta Guarinonih..... 219

Materiály

- JAN KUDĚLA, Prozaický konec aféry plukovníka Redla (1913–2013). Nová fakta k aféře plukovníka Alfreda Redla na základě dosud nevyužitých či neznámých archivních dokumentů.....235
- MICHAL PLAVEC, Pražský primátor stíhač Dr. Erich Mix? Pokusy K. H. Franka o odstranění Josefa Pfitznera z pražského magistrátu 363

Recenze

- Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie, (ed.) Martin Musílek (*Jan Mareš*) 372
- Libri civitatis, V. Knihy měšťanských práv na Novém Městě pražském 1518–1581, (ed.) Jaroslava Mendelová; Libri civitatis, VI. Knihy měšťanských práv na Novém Městě pražském 1582–1657, (ed.) Jaroslava Mendelová (*Markéta Růčková*) 377
- Olga Fejtová, „Já pevně věřím a vyznávám...“ Rekatolizace na Novém Městě pražském v době pobělohorské (*Kateřina Jíšová*) 381
- Hedvika Kuchařová, Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze. Alternativy univerzitního vzdělání v 17. a 18. století (*Ivana Čornejová*) 386
- František Václav Felíš, Letopis 1723–1756, (edd.) Jan Vogeltanz – Jiří Ohlidal (*Jiří Borovský*) 388

Jeanette Godau, Germanistik in Prag und Jena – Universität, Stadt und Kultur um 1900. Der Briefwechsel zwischen August Sauer und Albert Leitzmann (<i>Michal Tópor</i>)	393
Ingrid Stöhr, Zweisprachigkeit in Böhmen, Deutsche Volksschulen und Gymnasien im Prag der Kafka Zeit (<i>Václav Petrbok</i>).....	395
Dejiny Bratislavy, I. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc – na križovatke kultúr, (edd.) Juraj Šedivý – Tatiana Štefanovičová (<i>Kateřina Jíšová</i>)	398
Josef Merkl, Dějiny královského města Nymburka, (edd.) Marek Ďurčanský – Tomáš Rataj – Igor Votoupal (<i>Petr Kreuz</i>)	402
Tereza Siglová, Soudové zisku nenesou. Spory obyvatel městeček pardubického panství v 16. a 17. století (<i>Petr Kreuz</i>).....	404
Josef Grulich, Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824 (<i>Josef Kadeřábek</i>)	411
Christian Speer, Frömmigkeit und Politik, Städtische Eliten in Görlitz zwischen 1300 und 1550 (<i>Olga Fejtová</i>)	413
Stadt und Öffentlichkeit in der Frühen Neuzeit, (Hrsg.) Gerd Schwerhoff (<i>Petr Kreuz</i>).....	417
Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310, (ed.) Klára Benešová (<i>Zdeněk Vašek</i>)	423
Die hussitische Revolution. Religiöse, politische und regionale Aspekte, (Hrsg.) Franz Machilek (<i>Silvie Vančurová</i>).....	429
Korruption. Historische Annäherungen an eine Grundfigur politischer Kommunikation, (Hrsg.) Niels Grüne – Simona Slanicka (<i>Martina Maříková</i>).....	431
Gerd Schwerhoff, Historische Kriminalitätsforschung (<i>Petr Kreuz</i>).....	437
Maria Bogucka, Kategorie i funkcje społeczne kultury w perspektywie historycznej (<i>Olga Fejtová</i>)	441
ZDENĚK DRAGOUN A KOLEKTIV, Archeologický výzkum v Praze v letech 2011–2012.....	445
Seznam vyobrazení	549
Seznam autorů	551

MARIA THEISEN

NĚKOLIK ÚVAH O KNIŽNÍ MALBĚ V PRAZE OD ZALOŽENÍ UNIVERZITY DO HUSITSKÝCH VÁLEK

MALÍŘI NA NOVÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

Za vlády Karla IV. a Václava IV. stoupla v Praze výrazně poptávka po výtvarných dílech, ať už nástěnné malbě, vitrážích, deskových obrazech nebo iluminovaných knihách. Objednavatelé pocházeli z duchovenských a šlechtických kruhů. Přírozeně také rostl počet řemeslníků, kteří se ve městě usazovali. Pohled historiků umění zabírajících se touto epochou se logicky upírá především na objekty. Vyjdeme-li z předpokladu, že každý takový artefakt, případně skupina artefaktů, vzniká pro určitou kategorii osob, mohou poté tyto objekty zprostředkovat také náhledy na sociální skupiny a na dobovou produkci uměleckých děl, a to i v početných případech, kdy jména tvůrců nemůžeme ztotožnit s dochovanými díly. Při takto orientovaném výzkumu musí být ovšem termín „pictor“, pojmáný dnes v úzce vymezeném sémantickém poli, chápán širěji. Platí to o to více, neboť už jen na samotných rukopisech Václava IV. pracovalo podstatně více iluminátorů, než kolik jich je jmenovitě s uvedením *illuminator* známo z písemných pramenů. Nadto je patrné, že neexistovala jednostranná specializace na určitý typ produktu, ale naopak bylo možné, aby se někteří malíři věnovali širšímu spektru uměleckých děl. Když se Gerhard Schmidt v komentáři k Bibli Václava IV. zaměřil na spolupráci iluminátorů, dospěl snadno k závěru, že osoby podílející se na její výzdobě nepracovaly v jediné iluminátorské dílně a že někteří umělci se „vyučili“ u malířů deskových obrazů.

V příspěvku jsou s využitím písemných pramenů tyto malířské skupiny ve městě sledovány; zároveň je poukázáno na jejich hospodářské podmínky a sociální síť. Studie se opírá o zvolené příklady z Nového Města pražského, kde se malíři etablovali při obchodní cestě na Kutnou Horu, tj. v dnešní Hyberské ulici, a ve Spálené ulici (tehdy Železná). Řemeslníci tu žili vedle šlechticů, movitých měšťanů, učenců a dvořanů Václava IV. Zvláště v novoměstských Chudobicích se usazovali početní malíři laického původu. Karel Chytil kladl proto centrum deskového malířství právě na Senovážné náměstí. Bral přitom v úvahu, že i Karel IV. se snažil přimět výrobce a malíře štítů k usazení se na Novém Městě. Analýza majetkových transakcí v Tomkových Základech starého místopisu pražského potvrzuje,

že spřízněné malířské rodiny žily v bezprostředním sousedství. Písemná svědectví dokládají také v nečetných případech vztahy mezi objednavateli, malíři a řeholními komunitami. Jako *pars pro toto* slouží Mikuláš Prase, majitel cementových jam v Praze, který od roku 1383 kupoval několik domů podél městských hradeb u Horské brány, pronajímal je a zčásti postoupil klášteru benediktinek u sv. Ducha na Starém Městě. V druhém deceniu 15. století pracoval v Hyberské ulici v sousedství, resp. v okolí této ulice, větší počet malířů, čtyři z nich dokonce ve stejném domě. Největší dílnu ve Spálené ulici vedl malíř Bohuněk s rodinou. Je pravděpodobně, že zároveň jako novoměstský radní profitoval z potenciálních zakázek. Jeho dcera Klára uzavřela sňatek s jistým Habartem, který byl pravděpodobně ve službách Václava IV.

Laičtí malíři s dobrými kontakty k městským orgánům a dvoru představovali konkurenci pro tradiční malířské dílny při kláštorech. Jejich profesní soužití vedlo na jedné straně k občasnému napětí a vzájemným střetům, na druhé straně položila tato koexistence základy k značnému rozkvětu a rozmanitosti pražského malířství doby Karla IV. a Václava IV.

HANA VOBRÁTILKOVÁ

DOMY STARÉHO MĚSTA PRAŽSKÉHO A JEJICH MAJITELÉ V BERNÍCH PRAMENECH BAROKNÍ DOBY

Vývoj staroměstské domovní zástavby během barokní epochy bývá nejčastěji posuzován z uměleckohistorického hlediska. Tato práce na domy Starého Města pražského pohlíží optikou berních pramenů hromadné povahy. Výchozí časový mezník představuje rok 1653, kdy se v pražských městech započalo se sestavováním prvního českého katastru – berní ruly. Komparací údajů berní ruly a vizitačního protokolu tereziánského katastru z let 1725–1726 se autorka pokusila odpovědět na otázku, jaké byly vývojové trendy v domovním majetku staroměstských měšťanů.

Písemný výsledek vizitace tereziánského katastru představuje mimořádný pramen, který eviduje řadu údajů pro dějiny staroměstských domů podstatných. Srovnání s berní rulou je v tomto případě omezeno výpovědní hodnotou staršího katastru, který nepřináší tolik podrobných informací jako vizitační protokol. Analýzu bylo možné provést jen v těch indikátorech, které se týkají počtu, skladby a daňového zatížení domů.

Výrazné změny v počtu staroměstských domů sice berní prameny v letech 1653–1726 neprokazují, zaznamenávají ale odlišnou situaci v samotné skladbě domů. Za hlavní tendence, které se ve vývoji domovní zástavby Starého Města pražského projeví, lze označit zvýšení počtu domů, z nichž byla odváděna daň, úbytek počtu šosovních domů a mírný nárůst deskových objektů. V rámci jednotlivých čtvrtí Starého Města pražského bylo zkoumáno, jak se proměňovalo průměrné rozvržení daně na dům, tj. je porovnáván počet domů a celkové daňové zatížení v berní ruce a ve vizitačním protokolu tereziánského katastru.

Jeden z klíčových údajů o staroměstských domech představuje jejich cena. Za hlavní faktory, které měly vliv na hodnotu nemovitosti, je možné označit především velikost domu, polohu, stavební stav a schopnost objektu sloužit řemeslu a obchodu. V předkládané studii byla pozornost věnována konkrétní lokalizaci drahých a levných domů. Průměrná cena domu byla jednoznačně nejvyšší v havelské čtvrti (což bylo dáno obchodními možnostmi této oblasti a její stavební zachovalostí), za ní následovala týnská čtvrť. Nejlevnější domy se soustředily ve čtvrti linhartské a mikulášské.

Pohledem berních pramenů autorka sledovala sociální stratifikaci měšťanských majitelů domů, a to na základě nemovitého majetku a profesního zařazení (popřípadě s ním spojeného výdělečného příjmu). Vlastnictví

domu bylo v této práci interpretováno jako znak sociálního postavení, přičemž byla zohledněna nejen cena nemovitosti, ale i celkový objem držby domů jednotlivých majitelů. Studie se rovněž pokusila definovat společné rysy, které lze pozorovat v rozložení jednotlivých profesních vrstev uvnitř městského prostoru.

Údaje o vnější podobě domovní zástavby, které byly předmětem zkoumání této studie, odhalují honosné a skromnější části Starého Města. Ze zorného úhlu berního pramene z let 1725–1726 se Staré Město pražské jeví jako stavebně vyspělé město, ve kterém převažovaly kamenné a dobře stavebně zachované domy. Posuzována byla i vnitřní dispozice domů. Měšťanské domy byly v porovnání se šosovnickými domy zařízeny skromněji, a to platí i pro ty, které byly podobně cenově hodnoceny. Měšťané byli daleko více vázáni finančními možnostmi, jejich hospodářská činnost kladla jiné nároky na prostorové vybavení domu. V šosovnických domech v rukou šlechty jsou zmiňovány místnosti, jež byly určitým způsobem nadstandardní. Studie nepomíjí ani otázku nájemního bydlení, přičemž hlavní pozornost je věnována obsazenosti domů v jednotlivých čtvrtích a výši vybírané činže.

Cílem této studie bylo statisticky zpracovat stěžejní údaje vizitačního protokolu tereziánského katastru pro domy Starého Města pražského. Výpovědní hodnotu tohoto pramene umocňuje skutečnost, že se jedná o jediný souhrnný zdroj informací o měšťanských domech v první polovině 18. století, neboť pro Staré Město pražské se trhové knihy o prodeji domů nedochovaly.

TOMÁŠ KRÁKORA

**KNIHY TESTAMENTŮ A POZŮSTALOSTNÍCH INVENTÁŘŮ
PRAŽSKÝCH ŽIDŮ Z KONCE 17. A PRVNÍ
POLOVINY 18. STOLETÍ**

Předkládaná studie je založena na detailním rozboru dvou knih testamentů pražských Židů z let 1681–1773, které vznikly v rámci agendy kanceláře Starého Města pražského a nyní jsou uloženy v Archivu hlavního města Prahy.

Hlavní část práce představuje analýza dochovaných záznamů z nejrůznějších úhlů pohledu, od formálního diplomatického popisu až po excerpci jednotlivých obsahových složek testamentů a inventářů pražských Židů 18. století.

Testamenty a inventáře pražských Židů tvoří významný pramen nejen pro poznání rodinných a majetkových vztahů, ale také pro lepší poznání dějin mentality pražských Židů raného novověku.

BOHDANA DIVIŠOVÁ
**PRAHA A ČECHY VE VZPOMÍNKÁCH LÉKAŘE
HIPPOLYTA GUARINONIHO**

Lékař Hippolyt Guarinoni (1571–1654), nemanželský syn osobního lékaře císaře Maxmiliána II. a Rudolfa II. Bartholomea Guarinoniho, se zapsal do dějin řady oborů, např. literatury, hygieny, pedagogiky, psychologie, výtvarného umění, divadla, hudby, botaniky nebo sportu. Ve svém stěžejním díle „Greuel der Verwüstung menschlichen Geschlechts“ se pokusil podat návod na správný život a tím napravit reálný i domnělý úpadek mravů německého národa. Jeho dílo, založené na osnovách scholastické, hippokratovsko-galénské medicíny, bylo koncipováno jako „populárně-vědecké“, a proto se autor snažil odborný text oživit příhodami ze svého života, vzpomínkami i aktuálními lékařskými případy ze své praxe. Díky službě jeho otce Bartholomea na pražském císařském dvoře žil Hippolyt se svou rodinou jedenáct let v Praze a v jeho spisu lze najít i řadu vzpomínek a historek vážících se k českým dějinám. Vedle nepříliš důležitých zmínek například z oblasti mýtické historie či místopisu Čech zaznamenal i zajímavé příhody z každodenního života v Praze mezi roky 1583 a 1594. K jed-
noznačně nejpřínosnějším se řadí mnohdy překvapivé informace týkající se jeho docházky do pražského jezuitského gymnázia, pobytu v pražském konviktu nebo rodinného života. K posledně jmenovaným vzpomínkám patří i zachycení hádky jeho otce Bartholomea a Christophora Guarinoniho, dalšího osobního lékaře Rudolfa II. Hippolyt Guarinoni nám zde bezděčně uchoval cenné detaily o významné elitní skupině dvořanů, kteří byli s císařem ve velmi úzkém denním kontaktu, o jejichž činnosti nebo funkcích však přesto nemáme hlubší znalosti.

JAN KUDĚLA
**PROZAICKÝ KONEC AFÉRY PLUKOVNÍKA REDLA
(1913–2013)**

**NOVÁ FAKTA K AFÉRE PLUKOVNÍKA ALFREDA REDLA NA ZÁKLADĚ DOSUD NEVYUŽITÝCH
ČI NEZNÁMÝCH ARCHIVNÍCH DOKUMENTŮ**

(„IM DIENST VON ÖSTERREICH IST DER SOLDAT NICHT REICH“)

Základem studie se stal rozsáhlý, doposud neznámý a nevyužitý pozůstalostní spis okresního soudu pro pražskou Malou Stranu uložený v Archivu hlavního města Prahy. Týká se pozůstalosti po plukovníkovi generálního štábu rakousko-uherské armády Alfredu Redlovi. (*Archiv hlavního města Prahy, fond Okresní městský delegovaný soud civilní pro Malou Stranu a Hradčany, 1855–1926, sp. zn. A 429/13; pozůstalostní spis – Alfred Redl.*)

Plukovník Redl totiž strávil poslední měsíce svého života ve službě v Praze jako náčelník štábu 8. sboru rakousko-uherské armády, a proto zde byla procesována i jeho pozůstalost.

Alfred Redl se dočkal nechvalné proslulosti kvůli tomu, že byl v roce 1913, v době balkánských válek, které se staly jakýmsi preludiem prvního světového válečného požáru, odhalen jako klíčový ruský špion v centru monarchie. Jeho příběh by však nevešel ve světovou známost, kdyby ho nezpoučaroval Egon Ervín Kisch a další zpracovatelé inspirovaní „zúřivým reportérem“. Proto pak právě Kischova interpretace celé události přešla do obecného povědomí.

Teprve v roce 2012 autoři Verena Moritzová a Hannes Leidinger shromáždili k danému tématu všechny doposud známé relevantní informace a řadu mýtů a stereotypů o případu Redl vyvrátili či uvedli na správnou míru ve své rozsáhlé monografii *Oberst Redl, Der Spionagefall, Der Skandal, Die Fakten*. Přitom však neměli k dispozici zmíněný pozůstalostní spis, stejně jako některé další pražské archivní materiály. Až autor předkládané studie tyto materiály podrobně zpracoval a díky tomu potvrdil řadu závěrů V. Moritz a H. Leidinger. Navíc objevil některé nové a neznámé skutečnosti celého případu. Metodou podrobného studia spisu a tím i celého pozůstalostního řízení a porovnáním s relevantním vzorkem dalších srovnatelných pozůstalostí důstojníků rakousko-uherské armády té doby pak autor dokázal jedinečnost Redlovy pozůstalosti. Ta byla skutečně výjimečná nejen okolnostmi a složitostí svého projednávání, ale též rozsahem a pestrostí.

Odhalené skutečnosti ukazují, že Redl disponoval na tu dobu značnými sumami, které mnohokrát převyšovaly jeho možné příjmy. Svým životním stylem se podobal spíše nějakému bonvivánovi ze zajištěné a bohaté šlechtické rodiny než vysokému důstojníkovi generálního štábu, který měl důvěru nejen nejvyšších představitelů armády, ale též císaře. Redlovy příjmy jednoznačně pocházely z jiných zdrojů než z jeho gáže a dědictví, o němž tehdy tvrdil, že ho získal. Ale ani tyto peníze mu nestačily, aby mohl uspokojit všechny své požadavky na luxus. K tomu je nutno připočítat velké výdaje na potřeby jeho intimních přátel, především pro Redlova milence poručíka Stefana Horinku.

Studium pozůstalostního spisu ukázalo, že ani velký rozsah pozůstalosti nemohl pokrýt všechny, byť někdy i dubiózní požadavky věřitelů. Prostředky z pozůstalosti proto z velké většiny padly na umoření těchto dluhů, na poplatky advokátům a odškodnění eráru. Pro dědice, Redlovy sourozence, pak nezbylo prakticky vůbec nic.

Autor studii doplnil edicí některých nejzajímavějších dokumentů ze zpracovaného pozůstalostního spisu v originále.

Práce se snaží znovu dokázat, jak mimořádnou pramennou hodnotu mají soudní spisy – nejen pro čistě historické bádání, ale též pro dějiny kultury, každodennosti a v tomto konkrétním případě také životního stylu příslušníků rakousko-uherské armády pozdní monarchie.

MICHAL PLAVEC

PRAŽSKÝ PRIMÁTOR STÍHAČ DR. ERICH MIX?

POKUSY K. H. FRANKA O ODSTRANĚNÍ JOSEFA PFITZNERA Z PRAŽSKÉHO MAGISTRÁTU

Během celého protektorátu zastával profesor Josef Pfitzner funkci náměstka primátora hlavního města Prahy. Tento historik a sudetský Němec ovšem nebyl příliš oblíbený ani mezi špičkami nacistické správy v Čechách a státní tajemník Karl Hermann Frank a zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich usilovali již od podzimu 1941 o jeho odvolání, přičemž se svou snahou před Pfitznerem netajili, ale do konce války se nepodařilo najít na jeho místo vhodného kandidáta. V létě roku 1942 připadli K. H. Frank a Kurt Daluge na myšlenku, aby se novým primátorem Prahy stal JUDr. Erich Mix. Vzhledem k tomu, že v té době byl Mix nasazen na frontě jako velitel stíhací skupiny a později stíhací eskadry, z jeho jmenování sešlo. Samotný Mix návrh odmítl v dopise ze září 1942. Frank od tohoto plánu definitivně upustil v říjnu 1942.

JUDr. Erich Mix (1898–1971) se narodil ve Východním Prusku. Během první světové války bojoval nejdříve jako pěšák a později jako stíhací letec na západní frontě. V meziválečném období vystudoval práva a politologii a zastával funkci náměstka starosty postupně ve městech Stolp, Štětín nebo Tilsit. Od roku 1937 byl starostou města Wiesbaden. Od roku 1932 byl členem NSDAP a od roku 1933 členem Allgemeine SS.

Ihned po vypuknutí 2. světové války byl povolán k letectvu. Jako jeden z mála stíhačů byl úspěšný při sestřelech nepřátelských letadel za 1. i za 2. světové války. Válku skončil jako plukovník Luftwaffe a standartenführer v Allgemeine SS. Po válce prošel denacifikačním procesem, během něhož zatajil členství v SS. Jako člen Frei Demokratische Partei zastával v letech 1954–1960 znovu funkci starosty Wiesbadenu a v letech 1958–1966 byl poslancem hesenského zemského sněmu.

PRAŽSKÝ SBORNÍK HISTORICKÝ XLI

Sestavil Václav Ledvinka s redakční radou.
Překlad resumé do němčiny Anna Ohlidalová.
Překlad abstrakt a klíčových slov do angličtiny Stephan von Pohl.
Redakce a jazyková úprava Jaroslav Havel.
Odborná redaktorka Hana Vobrátílková.
Šéfredaktor Václav Ledvinka.

Vydavatelé:

Archiv hlavního města Prahy, Archivní 6, 149 00 Praha 4-Chodov,
[HTTP://WWW.AHMP.CZ](http://www.ahmp.cz)

a

SCRIPTORIUM®

spolek pro nekomerční vydávání odborné literatury,
252 41 Dolní Břežany čp. 397
[HTTP://WWW.SCRIPTORIUM.CZ](http://www.scriptorium.cz)
(jako svou 190. publikaci),
v Praze roku 2013.

Redakce za spolek Scriptorium,
grafická úprava a sazba Miroslav Veselka.

Obálka Marek Lašfovka.

Vytiskl PBtisk Příbram.

Vydání první. Náklad 600 výtisků.

560 stran textu, 28 stran obrazové přílohy,
27 vyobrazení, z toho 20 barevných.

ISBN 978-80-86852-59-1 (Archiv hl. m. Prahy)

ISBN 978-80-87271-99-5 (Scriptorium)

ISSN 0555-0238